

MENNESKET I BYEN

MØTET
MELLOM
DET PRIVATE
OG OFFENTLIGE
I ARKITEKTUREN

0

Innhold

1	<i>Arkitektoniske elementer</i>	Essay til masteroppgave i arkitektur ved NTNU våren 2018 av Eirik Strand og Alice Lødemel Sandberg veiledet av Geir Brendeland.
2	<i>Begrepsforståelse</i>	
3	<i>Hannah Arendt og Jürgen Habermas</i>	
4	<i>Det offentlige og private i antikken</i>	<i>En undersøkelse av privat og offentlig i arkitekturen gjennom et teoretisk essay og en prosjekteringsoppgave.</i>
5	<i>Inntoget av det sosiale rom</i>	
6	<i>Oppdagelsen av intimsfæren</i>	
7	<i>Tapet av privatsfæren</i>	
8	<i>Modernismens glemsler</i>	
9	<i>Bygulvet som sosial arena</i>	
10	<i>Dagens situasjon</i>	
11	<i>Gater, kultur og identitet</i>	
12	<i>Hvordan blir framtidens byer?</i>	

MENNESKET I BYEN

- Møtet mellom det private og offentlige i arkitekturen

Hvordan har opplevelsen av noe som offentlig eller privat innvirkning på arkitekturen?

Introduksjon til temaet

“There is no doubt whatever about the influence of architecture and structure upon human character and action. We make our buildings and afterwards they make us. They regulate the course of our lives.”¹ - Winston Churchill, addresserer The English Architectural Association i 1924

Arkitekturen skapes for mennesker, av mennesker. Den skapes ut fra hvordan vi ønsker å leve sammen og rommene i arkitekturen tar form deretter. Sammensetninger av disse rommene utgjør i dag våre byer, tettsteder og samfunn. Samfunnets kultur og organisering er derfor uløselig knyttet til den arkitekturen vi lager. Våre samfunn virker inn på arkitekturen vi lager, og arkitekturen virker tilbake på samfunnet.

En tematikk som er sterkt tilstedeværende i moderne vestlig kultur er skillet mellom det private og offentlige. I vår kultur er det vanlig å kunne skille mellom det som er eget og det som er felles. Dette er også et kjennetegn ved arkitekturen: noen rom deler vi, andre deler vi ikke, noen rom er offentlige og noen er private. Hvilke rom eller funksjoner vi ønsker å dele er derimot ikke konsekvent eller permanent. Det forandrer seg i takt med endringer i kultur og samfunn, og vil tolkes ulikt i forskjellige sammenhenger. Derfor er det heller ikke alltid entydig om et rom er offentlig eller privat.

Overgangen mellom private og offentlige rom er et stemningsskifte i arkitekturen, vi beveger oss

¹ Jema (2015) *Winton Churchill the architect*. Tilgjengelig fra: <http://jemastl.com/news/2015/2/16/was-winston-churchill-an-architect> (Hentet 08. mai 2018)

fra en sfære til en ny. I disse overgangene skjer et skifte i karakteristikk som påvirker menneskers følelser, oppførsel og holdning til omgivelsene. Vi mener alle karakternyanser fra det innerste private til det ytterste offentlige bør eksistere og fungere for å tilrettelegge for hele livet. Derfor blir det å kunne håndtere disse overgangene viktig for å skape god arkitektur for mennesker.

Innledning

I dette essayet ønsker vi å diskutere forholdet mellom begrepene privat og offentlig, og arkitektur. Vi vil flytte diskusjonen fra en juridisk forståelse av begrepene, til en forståelse knyttet til individets opplevelse, og stiller spørsmålet: *Hvordan har innvirkning på arkitekturen?*

Dette ønsker vi å diskutere ved hjelp av ulike teoretikere innenfor ulike fagfelt. Begrepene i seg selv er godt kjente og både brukt og analysert i flere ulike sammenhenger og disipliner. Vi ønsker å bruke denne teksten til å undersøke sammenhengene mellom behandlingen av offentlige og private situasjoner og aktuelle arkitektoniske problemer i dagens byer.

1

ARKITEKTONISKE ELEMENTER

"I can almost feel a particular door handle in my hand, a piece of metal shaped like the back of a spoon. I used to take hold of it when I went into my aunt's garden. That door handle still seems to me like a special sign of entry into a world of different moods and smells."²

- Peter Zumthor fra *A Way of Looking at Things*

Når vi plasserer ut arkitektoniske elementer - vegger, dører, åpninger, eller forhøyninger - kuraterer vi offentlige og private situasjoner. Veggene skiller situasjoner fra hverandre, døren muliggjør å bevege seg mellom dem, vinduet lager en visuell kontakt på tvers av den fysiske barrieren og plattformen hever en situasjon over en annen. Videre har de arkitektoniske elementene assosiasjoner, symbolikk og opplevelsesaspekt som utover de åpenbare egenskapene påvirker vår følelse av privat- og offentlighet. I tekster av arkitekter og arkitekturteoretikere finner vi eksempler på disse egenskapene. Kanskje, uten å være eksplisitte beskriver de elementenes private og offentlige karakter.

I en generell beskrivelse av veggene forklarer Gottfried Semper elementets evne til å skape et lukket rom. Opplevelsen veggene gir av det

² Zumthor, P. (1988) *A way of looking at things*: s. 9.

lukkede rommet gir en følelse av å være omsluttet. "Veggen er det ene konstruktive elementet som definerer det lukkede rom som sådan, absolutt og uten tilleggsforklaring. Veggene gir det lukkede rommet dets tilstedeværelse og gjør det synlig for øyet."³ Veggene vil avskjære deg fra en situasjon som er utenfor veggens lukkethet.

I sin kritikk av det store vinduet beskriver Cornelius Gurlitt hvordan vinduets størrelse kan offentliggjøre rommet. "Det store vinduet knyttet rommet for nærme utsiden. Menneskets evne til å lage store, helt transparente vegger vokste til en slik grad at grensen mellom rommet og omverdenen ble fullstendig uklar for det menneskelige øyet, som sterkt svekket den kunstneriske sammenhengen til rommet."⁴ Gurlitt mener man kan se innføringen av gardiner og persienner som grep for å gjenopprette et roms originale følelse av "*inner seclusion*."

I essayet *About the door* beskriver Cordula Seger døren som betegnende for et betydningsfullt krysningspunkt hvor din fysiske tilstedeværelse tas fra en situasjon til en annen. I teksten får vi et innblikk i hvordan dørens utseende og haptiske egenskaper⁵ har betydning for vår

³ Deplazes, A. (2013) *Constructing Architecture*: s. 189. Originalsitat: "The wall is the one constructional element that defines the enclosed space as such, absolutely and without auxiliary explanation. The wall gives the enclosed room its presence and makes it visible to the eye."

⁴ Deplazes: s. 206. Originalsitat: "The large window bonded the room too closely with the outside world. Man's deftness in creating large, fully transparent walls grew to such an extent that the border between the room and the outside world was altogether blurred to the human eye, which greatly impaired the artistic consistency of the room."

⁵ Haptisk persepsjon, oppfattelsen av gjenstander gjennom

opplevelse av døren og situasjonen den tar oss inn i. "Passer dørhåndtaket godt i hånden? Må man bruke kroppsvekten for å dytte opp døren, eller svinger den lett? Lukker døren seg med et tilfredsstillende dunk, eller river den mot rammen? Høyden, bredden og designet av døren indikerer grad av prestisje og åpenhet mot publikum. En inngangsdør med en generøs åpning og et interessant design er en inviterende gest."⁶

Alois Diethelm bruker i sitt essay *The basis for plinths* det greske tempelet for å beskrive sokkelen som noe som utilgjengeliggjør og har en symbolsk virkning: "Selv i det greske tempelet, hvis plattform er et resultat av 'kultiveringen' av terrenget, er deler av dens kraft avledet fra dens tilgjengelighet og derav dens tredimensjonale iøyenfallighet."⁷

I arkitekturen snakker vi om fysiske elementer og overganger, ulike sinnstilstander og følelser. Om noe oppleves privat eller offentlig utgår i stor grad fra individet, men begrepene vi bruker for å beskrive disse opplevelsene er likevel knyttet til et mer abstrakt og større bilde som vi deler.

fysisk kontakt – berøring, beføling og håndtering. Mørstad, E. (2018) *Haptisk*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/haptisk> (Hentet 08. mai 2018)

⁶ Deplazes 2013:: s. 221. Originalsitat: "Does the door handle fit snugly in the hand? Do we have to use our body weight to push open the door, or does it swing open easily? Does the door close with a satisfying clunk, or does it grate against the frame? The height, width and design of the door indicate the degree of prestige and openness to the public. An entrance door with a generous opening and interesting design is an inviting gesture."

⁷ Deplazes 2013: s. 182. Originalsitat: "Even in the Greek temple, whose platform is a result of the "cultivation" of the terrain, part of its power is derived from its accessibility and hence its three-dimensional conspicuousness."

2

BEGREPSFORSTÅELSE

Den italienske filosofen Norberto Bobbio beskriver ordparet privat og offentlig som en av 'de store dikotomier'.⁸ Begrepene brukes i ulike fagfelt og fungerer som et nøkkelpar som evner å organisere og definere tingenes tilstand innenfor ulike undersøkelsesområder.⁹ Den binære¹⁰ motsetningen privat/offentlig forsøker å dele verden på en skarp og tydelig måte, innenfor alt fra sosial og politisk analyse og debatt til hvordan vi organiserer hverdagslivet.¹¹ Sosiolog og politisk teoretiker Jeff Weintraub påpeker at de ulike fagfeltene ofte sikter til ulike ting når de diskuterer private og offentlige anliggender, og at begrepene derfor kan virke forvirrende. Weintraub forsøker å rydde opp i denne utydeligheten ved å trekke frem fellestrekk på tvers av ulike

⁸ Bobbio, N. (2006) *Democracy and Dictatorship, The Nature and Limits of State Power*: s. 1. Dikotomi: en distinksjon som egner seg til a) å dele en verden i to sfærer som er altomfattende på den måten at alle elementer i den verdenen er dekket, og gjensidig utelukkende på den måten at elementer dekket av det første begrepet ikke samtidig kan bli dekket av det andre begrepet og b) til å etablere en deling som ikke kun er omfattende fordi alle elementer referert til i disiplinen er dekket av det, men også dominant i så måte at den inkluderer andre delinger og gjør dem sekundære

⁹ Bobbio 2006: s. 1

¹⁰ Weintraub, J. (1997) *Public and Private in Thought and Practice: Perspectives on a Grand Dichotomy*: s.4. Binær karakter: deres definisjon er avhengig av hverandre, og de sammen kan ta opp i seg alle ting, uten å ta opp i seg det de samme tingene.

¹¹ Weintraub 1997: s. 1

disipliner som kan være til hjelp for å danne et grunnriss av begrepenes karakter: "[...] I enhver bruk av begrepene privat/offentlig gir de mening kun som elementer i kontrast med hverandre [...] På det mest grunnleggende nivå, som et bakteppe til begrepenes ulike former finner vi (minst) *to* fundamentale, og analytisk distinkte motsetningsforhold der det private kontrasteres med det offentlige:

1. Det som er skjult, eller holdt tilbake versus det som er åpent, avslørt eller tilgjengelig.
2. Det som er individuelt, eller kun vedrører individer, versus det som er kollektivt, eller påvirker interessene til et fellesskap av individer."¹²

Disse fundamentale motsetningsforholdene samsvarer med hvordan man forstår begrepene privat og offentlig i arkitekturen. I arkitekturen er det tradisjonelt sett et klart fysisk skille mellom det private og det offentlige. Dette skillet dikteres av hva og hvordan noe deles med andre mens noe annet holdes skjult - hva som er eget og hva som er felles. I en by er dette forholdet spesielt tydelig mellom den private boligen og de offentlige byrommene.

¹² Weintraub 1997: s. 5. Originalsitat: "[...] that any notion of 'public' and 'private' makes sense only as one element in a paired opposition [...] at the deepest and most general level, lying behind the different forms of public/private distinction are (at least) two fundamental, and analytically quite distinct, kinds of imagery in terms of which 'private' can be contrasted with 'public':

1 what is hidden or withdrawn versus what is open revealed or accessible

2 What is individual, or pertains only to an individual, versus what is collective, or affects the interests of a collectivity of individuals. side 4

Likevel, om vi kun ser på ordparet som ytterpunkter vil en overgang fra det private til det offentlige bety en total endring av en situasjon, altså en overgang fra noe helt privat til noe helt offentlig.

I realiteten finner vi få eksempler på situasjoner som kan kategoriseres som helt private eller helt offentlige. De fleste situasjoner er preget av både private og offentlige opplevelsesaspekter, og en mindre eller større grad av privat- eller offentlighet.

En utvidet begrepsforståelse i arkitekturen kommer sammen med fagets iboende krav om å håndtere begrepene som form. Begrepene får en fysisk tilstedeværelse i verden og må forholde seg til de rammene det setter. Den fysiske tilstedeværelsen fordrer at man ikke bare evner å bytte mellom de to begrepene, men at man også på et tidspunkt beveger seg mellom dem. I arkitekturen er det behov for å skape en overgang mellom det private og det offentlige, dette vil medføre fysiske endringer både i form av åpninger og barrierer, og også rommenes karakteristikk og stemninger. Nettopp disse arkitektoniske elementene er arkitektens verktøy for å håndtere privat og offentlig som fysiske forhold, og det er i overgangen, i møtet mellom de to begrepene, at vi kanskje finner de viktigste aspektene ved begrepene når de skal behandles arkitektonisk.

Begrepenes innhold i møte med arkitekturen varierer, og hvordan de har blitt behandlet i arkitekturen har endret seg i takt med samfunnsutviklingen. Ettersom samfunnet

3

HANNAH ARENDT OG JÜRGEN HABERMAS

gjennom historien har forholdt seg ulikt til begrepene og innholdet i dem, har hvordan vi har bygget våre byer og boliger endret seg. Hva som faller inn under det private og det offentlige begrepet for oss, for samfunnet og for arkitekturen justeres med tiden.

Filosofene og samfunnsviterne Hannah Arendt (1906 - 1975) og Jürgen Habermas (1929 -) presenterer analytisk en endring i forståelsen av begrepene privat og offentlig, begrepenes betydning i samfunnet og setter dette i historisk sammenheng. De diskuterer hva som tilhører og har tilhørt det private og offentlige domene, og hvilken betydning dette har hatt for samfunnsutviklingen, individet, og politikken.

I arkitekturen diskuterer vi offentlig og privat som konkrete ting: De rom og steder man kan oppholde seg i, som har en offentlig eller privat karakter. Sammenhengen mellom disse fysiske stedene og hva som omfattes av begrepene privat og offentlig diskuteres av disse to. Hannah Arendt gjør dette i sin bok *Vita activa* fra 1958 og Jürgen Habermas i sin bok *Borgerlig offentlighet* fra 1962.

4

DET OFFENTLIGE OG PRIVATE I ANTIKKEN

"[...] Han måtte gjennom fremragende gjerninger, ord og ytelser bevise at han levde som en av 'de beste' (aien aristeuin). Det offentlige rom var med andre ord forbeholdt det ikke-gjennomsnittlige"

- Hannah Arendt i *Vita activa*¹³

Hannah Arendt begynner med å trekke linjer tilbake til antikken, da samfunnet var tydelig delt mellom det private og det offentlige. Det private var nødvendighetenes område - der arbeid, reproduksjon, selvporettholdelse og økonomi ble håndtert - og var forbundet med husholdet (*oikos*), mens det offentlige var politikkenes område, og var forbundet med bystaten (*polis*): "Oppkomsten av *polis*, som gir rammene for den greske forståelsen av politikk, hadde som følge at enhver 'i tillegg til sitt privatliv fikk nok en livsform, sitt *bios politikos*. Fra nå av tilhørte hver borger to værensdordninger, og hans liv ble kjennetegnet ved at det var nøyaktig delt mellom det han kalte sitt eget (*idion*) og det som var felles (*koinon*)".¹⁴

Ifølge Arendt finnes det tre grunnleggende menneskelige aktiviteter: arbeid (*labour*), produksjon (*work*) og handling (*action*). Arbeid handler om opprettholdelsen av menneskearten:

¹³ Arendt, H. (2012) *Vita activa*: s. 56

¹⁴ Arendt 2012: s. 42

Det mennesket er tvunget til å foreta seg for å imøtekomme livets betingelser, det nødvendige. Gjennom produksjon skaper menneskene seg en kunstig verden av ting som ikke er bundet til naturens livsbetingelser, det nyttige. Handling er noe som bare kan oppstå direkte mellom mennesker, grunnbetingelsen for handling er at mennesker befolker jorden ikke alene, men sammen. Det er også avhengig av at mennesker kan opptre som individer likestilt med hverandre. "Handling er avhengig av en pluralitet der alle individene riktignok er like, dvs. mennesker, men der det på et merkelig vis er slik at ingen av disse menneskene ligner på ett som har levd før, som lever nå, eller kommer til å leve".¹⁵

Den antikke greske begrepsdefinisjonen av politisk - som samsvarte med en offentlighet - baserer seg på hvilke aktiviteter som handler om menneskers naturgitte behov, og hvilke som er hevet over disse: "Av de aktivitetene som finnes i alle former for menneskelig samliv, ble bare to ansett som politiske i egentlig forstand, nemlig handling (*praxis*) og tale (*lexis*). Og kun disse kunne legge grunnen til 'de menneskelige anliggenders rom' [...] Fra dette 'rommet' var alt det som ene og alene var nødvendig utelukket".¹⁶ I det offentlige rom er man altså fritatt fra livsnødvenighetenes betingelser. Bare frie mennesker kan handle fordi det ligger i handlingens karakter at det omfatter det som ligger utenfor arbeidet og produksjonen, og det handlende mennesket kan derfor ikke være bundet av de andre aktivitetene. En som er bundet av arbeidet eller produksjonen vil for Arendt ikke

¹⁵ Arendt 2012: s. 28

¹⁶ Arendt 2012: s. 42-43

være et fritt menneske.

Et trekk ved forholdet mellom privat og offentlig fra den greske antikken som Arendt fokuserer på er det frie menneskets valg om å tre ut av det private og inn i det offentlige. Dette gjør at det frie mennesket bestemmer selv når det skal stilles offentlig til skue. Det offentlige rom i antikken var en begrenset arena der frie mennesker kunne møtes og diskutere politiske spørsmål.

Kun en liten gruppe borgere var frie i denne forstand og kunne bevege seg ut i *polis*, blant likemenn. Det å ha mulighet til å være blant likemenn ble sett på som et privilegium. Dette var et rom hvor det var mulig å oppnå fortrefelighet (*arete*), det å kunne hevde seg over andre og overgå dem. *Arete* er hos Sokrates og Platon den egenskapen som gjør det mulig å handle rett, og kan oversettes med "dygd".¹⁷ "Men *polis*, selve det offentlige rommet altså, var skueplass for den heftigste og bitreste kamp, hvor hver og en stadig måtte utmerke seg i forhold til de andre. Han måtte gjennom fremragende gjerninger, ord og ytelser bevise at han levde som en av 'de beste' (*aien aristuein*). Det offentlige rom var med andre ord forbeholdt det ikke-gjennomsnittlige".¹⁸ For å vise at man hevet seg over gjennomsnittet var borgerne av *polis* klare til å ta ansvar for byens rettsvesen, forsvar og forvaltning. Den antikke bystaten baserte seg i stor grad på individualisme og å fremme denne.

En naturlig utvikling, befolkningsvekst, fikk senere

¹⁷ Fossheim, H. (2018) *Arete*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/arete>. (Hentet 08. mai 2018)

¹⁸ Arendt 2012: s. 56

konsekvenser for *polis* og oppløsningen av denne. *Polis* som et område som favoriserte handling og tale fungerte ikke lenger når *polis'* antall borgere økte og ble for stort til at den enkelte kunne utmerke seg. Individet kunne ikke lenger uttrykke seg i det offentlige rom. "Jo flere mennesker det finnes [...] desto mer sannsynlig blir det at menneskenes oppførsel faktisk bare demonstrerer en type adferd og desto mer usannsynlig at de kan tolerere dem som opptrer annerledes."¹⁹ I motsetning til *polis* som baserte seg nettopp på individer med lik sosial status - likemenn, adskilt fra de av lavere sosial rang, vokser det moderne samfunnet frem med en utjevne tendens og går mot konformisme, noe som ifølge Arendt kjennetegner alle samfunn. Med samfunnets konformisme legger den et krav på sine medlemmer om at de skal opptre med kollektive interesser.²⁰

¹⁹ Arendt 2012: s. 57

²⁰ Arendt 2012: s. 54

5

INNTOGET AV DET SOSIALE ROM

“[...] det merkelige hybridnivået der private interesser får offentlig betydning, altså det vi kaller samfunn.”

- Hannah Arendt i Vita activa²¹

Med oppløsningen av *polis* og samfunnets fremvekst beveger vi oss bort fra et klart skille mellom den private og det offentlige sfære. Private interesser begynner å gjøre seg gjeldende i det offentlige rom som gjør at antikkens politiske-offentlige rom oppløses. Det skjer med andre ord en karakterendring av det offentlige rom hvor det i møtepunktet mellom private og offentlige interesser oppstår det som videre vil omtales som *det sosiale* eller *samfunn*.²²

I det moderne samfunnet²³ har utvidelsen av det hjemlige forsterket det sosiale hvor samfunnet fungerer som en slags storfamilie. Med nasjonalstatens inntog på slutten av 1700-tallet har det moderne samfunnet beveget seg vekk fra de klare skillene i antikken. “For oss er det ikke naturlig å holde disse tingene (*polis*’ rom og

²¹ Arendt 2012: s. 50

²² Arendt 2012: s. 50

²³ Når vi her bruker begrepet “det moderne samfunnet” bruker vi det slik vi ser det brukt i Hannah Arendt og Jürgen Habermas sine tekster. Da er det snakk om samfunnet slik det fremstod fra slutten av 1700-tallet og opp til vår tid.

familiens og husholdningens område) så nøye fra hverandre, ettersom vi fra begynnelsen av den nyere tid har forestilt oss ethvert politisk samfunn og enhver stat som en familie der de daglige gjøremål og anliggender blir utført og forvaltet som i en husholdning med gigantiske dimensjoner.”²⁴ Dette perspektivet er fjernt fra antikkens hvor nettopp det økonomiske var noe som gjaldt den enkeltes liv, et privat anliggende, noe fristilt fra politikken. I tillegg til de økonomiske aktivitetene blir det som tidligere hørte inn under familiens privatliv en kollektiv sak. Disse endringene er spesielt synlig i fremveksten av velferdsstaten. For eksempel har staten, som en del av likestillingsprosessen mellom mann og kvinne, måttet ta over oppgaver som tidligere tilfalt kvinnen - typisk omsorgsoppgaver - oppgaver som ble ivaretatt av familien og hjemmet. Mye som ble ansett som privat tidligere er nå statens anliggende, gjort offentlig. Det politiske og det private står ikke lenger i samme motsetning til hverandre.

“Det sosiale rom oppsto da husholdningens indre med alle sine aktiviteter, problemer og organisasjonsformer trådte fram fra husets mørke og ut i den offentlige politiske sfærens lys. Dermed ble ikke bare det gamle skillet mellom private og offentlige anliggender utvisket. Meningen i disse begrepene og den betydningen hver av sfærene hadde for den enkeltes liv som henholdsvis privatmenneske og borger av “det offentlige”, forandret seg til det ugjenkjennelige.”²⁵

²⁴ Arendt 2012: s. 45

²⁵ Arendt 2012: s. 52

Etter at den private husholdningen og økonomien var blitt et offentlig anliggende har samfunnets område stadig ekspandert og tatt inn i seg flere områder som tidligere var offentlige og private. "Og grunnen til dette høyst merkelige vekstfenomenet ligger i det at samfunnet har ført selve livsprosessen i dens ulike former inn i det offentlige rom."²⁶ Etter inntoget av det sosiale har arbeidet også flyttet seg fra det private domenet og ut i offentligheten. Arbeidet som den aktiviteten som rent umiddelbart tjener opprettholdelsen av livet, i antikk forstand en grunnleggende privat aktivitet. Det moderne samfunn har blitt et samfunn av arbeidere.

"Samfunnet er den form for samliv der det utelukkende er menneskets avhengighet av sine artsfrender, for livets egen skyld, og intet annet som får offentlig betydning, og der de aktivitetene som bare tjener til livets opprettholdelse derfor ikke bare opptrer i offentligheten, men får lov å bestemme det offentlige rommets fysiognomi. Om en aktivitet utøves privat eller offentlig, er slett ikke likegyldig. Det offentlige rommets karakter endrer seg åpenbart etter hvilke aktiviteter som fyller det."²⁷

Av den private sfæren som beskrevet i antikken står få områder igjen i det moderne samfunnet, økonomi, hushold og arbeid er tatt opp i samfunnet og er med dette satt i et offentlig lys. Igjen av det private området står den nyoppdagede *intimiteten*. "For oss dreier det private seg om en intimitetens sfære, som var helt ukjent i den greske antikken."²⁸

26 Arendt 2012: s. 59

27 Arendt 2012: s. 60

28 Arendt 2012: s. 52

6

OPPDAGELSEN AV INTIMSFÆREN

“Den store oppblomstringen av poesi og musikk fra midten av 1700-tallet og nesten helt fram til siste tredjedel av 1800-tallet, romanens forbløffende utvikling mot en selvstendig kunstform, hvor det sosiale er det egentlige innholdet, den samtidige tilbakegangen for de offentlige kunstformene, særlig arkitekturen - alt dette vitner om hvor nært beslektet det intime og det sosiale er.”

- Hannah Arendt i *Vita activa*²⁹

Det private i antikken hadde sitt klare domene, et domene som ikke tilsvarte et fullverdig liv. “Det å bare leve et privatliv, betyr i første rekke å leve i en tilstand der man er berøvet bestemte og vesentlige menneskelige ting. Her er man berøvet den virkeligheten som oppstår ved å bli sett og hørt [...]. ”Man står uten mulighet til “[...] å yte noe som er mer varig enn livet” og uten mulighet til en objektiv relasjon til andre. “Det privates private karakter ligger i fraværet av andre mennesker; privatmennesket trer ikke frem for andre; det er nærmest som det ikke fantes.”³⁰

Når mange av privatlivets forhold trer ut av privatsfæren er ikke lenger privatsfæren et sted for nødvendigheter, “[...] men i bunn og grunn bare et

midlertidig sted man søker tilflukt fra *res publica*”.³¹ Privatsfæren i det moderne samfunnet fungerer som et sted å trekke seg tilbake fra den nesten altoppslukende offentligheten. I forbindelse med individualismens oppblomstring i nyere tid berikes privatsfæren med en tidligere ukjent intimsfære: “hjertets lidenskaper, åndens tanker, sanselig lyst.”³² Når sosiale forhold tas ut av det private blir det private sin viktigste funksjon i nyere tid å sikre intimitet.³³

Den endringen Arendt beskriver skjer med framveksten av det moderne samfunnet og er beskrevet kronologisk av Jürgen Habermas. Den private sfæren har alltid tatt opp i seg det som angår en selv, hva som angår en selv har derimot endret seg. Habermas tar grundig for seg hvordan det offentlige og private domenet har utviklet seg fra borgerskapets og kapitalismens inntog på 1700-tallet frem til det 20. århundret. Han knytter det private domenet generelt til en privat autonomi og skiller videre det borgerlige samfunnets privatsfære i det økonomiske og det intime: “Privatsfæren omfatter det borgerlige samfunn i snevrere betydning, dvs. området for varebytte og samfunnsmessig arbeid, deri medregnet familien med dens intimsfære.”³⁴ Mens det økonomiske er knyttet til arbeidet og markedet gjennom eiendomsbesittelse, er den intime sfæren kjernen av det private og omhandler familielivet og huset. Dette er trekk vi kan kjenne igjen fra antikken hvor det private var knyttet til husholdningen og

³¹ Arendt 2012: s. 52

³² Arendt 2012: s. 63

³³ Arendt 2012: s. 53

³⁴ Habermas, J. (2002) *Borgerlig offentlighet*: s. 28.

²⁹ Arendt 2012: s. 53

³⁰ Arendt 2012: s. 71

huset.³⁵ Hovedforskjellen ligger i at det borgerlige samfunns intimsfære - subjektive følelser og medmenneskelige forhold - ikke rommer økonomiske forhold.

Med kapitalismens omveltninger tar borgerskapets innflytelse styringen i offentligheten. Samtidig tar den *patriarkalske kjernefamilien*³⁶ over som den dominerende familietyper.³⁷ Det nye familielivet skiller seg fra det adelige med en vedvarende intimitet.³⁸ Dette gjør seg til kjenne i arkitekturen hvor det skjer en privatiseringsprosess av huset. Rommene som tjener hele huset - som hallen og gårdsplassen - skrumper inn, mens rommene for hvert familiemedlem utvides. Storfamiliens daglighall erstattes med kjernefamiliens dagligstue. I tillegg oppstår et nytt rom med en offentlig funksjon som blir det viktigste i det borgerlige huset - salongen. Salongen tjener selskapet, ikke huset, og derfor en offentlighet. Habermas beskriver offentlighet som stedet der enkeltindivider samles til et publikum³⁹, og er opptatt av salongene som et sted å samles for offentlig kritikk og diskusjoner. Med disse endringene i boligen trekkes skillet mellom offentlig og privat gjennom huset; mellom den intime dagligstuen og den offentlige salongen. "Skillet mellom privatsfære og offentlighet går midt

35 Habermas 2002: s. 3

36 Patriarkat: betegnelse for en tenkt familie- og samfunnsform der myndigheten over familiemedlemmene ligger hos faren. Kjernefamilie: elementærfamilie, den vanligste, men ikke den eneste familietyper; består av mann, kone og deres barn, både egne og adopterte. Schackt (2018) Patriarkat. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/patriarkat> (Hentet 08. mai 2018)

37 Habermas 2002: s. 41

38 Habermas 2002: s. 42

39 Habermas 2002: s. 25

gjennom huset. Privatfolk trer ut av intimiteten i sin stue og inn i salongens offentlighet, men den ene sfæren er nær forbundet med den andre."⁴⁰

Sammen med den patriarkalske familietyper oppstår nye ideer om inderlighet.⁴¹ Ideer som vi kan kjenne igjen også i dag. Habermas trekker frem hvordan familiens intimsfære allerede her gjerne skulle sett seg selv som uavhengig av samfunnsmessige forhold, som et område for kun 'den rene menneskelighet', men intimsfæren står i et avhengighetsforhold til *arbeids- og varesamkvemets sfære*, den økonomiske delen av det private domenet.⁴² "I kjernefamiliens intime sfære forstår privatfolk seg ennå som uavhengige fra den private sfære som deres økonomiske virksomhet utgjør - de forstår seg nettopp som mennesker som kan tre inn i 'rent menneskelige' former til hverandre."⁴³ Familiens intimsfære skaper seg en idé om at den er bygget på: "[...] det rent og blått menneskelige".⁴⁴ Selv om denne fristillelsen tross alt er en fiksjon, har det vokst fram ideer om frihet, kjærlighet og dannelse fra erfaringer i denne sfæren som blir forstått som noe iboende ved det å være menneske. Disse ideene er viktige sider ved det menneskelige liv, og legger rammer for utvikling av emosjonelle medmenneskelige forhold og personlig selvutvikling. "Familiens selvforståelse som en sfære for humanitetens intime selv-fremskapelse."⁴⁵

40 Habermas 2002: s. 43

41 Habermas 2002: s. 44

42 Habermas 2002: s. 43

43 Habermas 2002: s. 46

44 Habermas 2002: s. 44

45 Habermas 2002: s. 45

7

TAPET AV PRIVATSFÆREN

“Tapet av privatsfæren og av en sikker tilgang til offentligheten er i dag karakteristisk for bo- og levemåtene i byene.”

- Jürgen Habermas i *Borgerlig offentlighet*⁴⁶

Det intime har gjennom historien i større grad stått i motsetning til det sosiale framfor det politiske.⁴⁷ Arendt trekker fram Jean-Jacques Rousseau som den første som teoretiserte over det intime. Rousseau sin oppdagelse av det intime forklarer hun som et opprør rettet mot samfunnet - det sosiale, framfor statsapparatet - det offentlige. “En uutholdelig perversjon av menneskehjertet i samfunnet, mot det at samfunnet med sine målestokker trengte inn i den innerste region [...]”⁴⁸ Konflikten det intime opplever i møtet med det sosiale kan linkes til en fremmedgjøring av mennesket når det intime mister sin plass i samfunnet. “I dette hjertets opprør mot den egne sosiale eksistensen ble det moderne individet født, med sine stadig vekslende stemninger og luner, i sitt følelseslivs radikale subjektivitet, viklet inn i endeløse indre konfliktsituasjoner, som alle

⁴⁶ Habermas 2002: s. 146

⁴⁷ Arendt 2012: s. 53

⁴⁸ Arendt 2012: s. 53

stammer fra den dobbelt manglende evnen til å føle seg hjemme i samfunnet og til å leve utenfor det.”⁴⁹

Habermas peker på endringer i løpet av det 20. århundre som får konsekvenser for det private domenet inn i vår tid. Staten utvider sin virksomhet og tilvinner seg nye funksjoner, for eksempel ved å gi beskyttelse, erstatning og utligning for økonomisk svakere grupper.⁵⁰ Denne utviklingen, som legger grunnlaget for velferdsstaten, lar det offentlige gripe inn i områder som tidligere var forbeholdt det private domenet, dette blir omtalt av Habermas som *intervensjonisme*: “Intervensjonismen oppstår ved at konflikter som ikke lenger kan avgjøres innenfor privatsfæren alene, overføres til den politiske sfære. Statlig intervensjon i den samfunnsmessige sfære tilsvarer således på lengre sikt overføring av offentlig kompetanse til private korporasjoner”.⁵¹

Arbeidet selvstendiggjør seg stadig mer fra husholdet, og yrkesfæren blir en del av samfunnet med en miks av private og offentlige interesser. Gjennom selvstendigjøringen av arbeidet går man vekk fra familieeiendommen som økonomisk basis og over til individuell inntekt; en tydelig fristilling av individet fra familien. Det private domenet skrumper inn rundt familiens intimsfære, og de medmenneskelige forhold. “I den grad stat og samfunn gjennomtrenger hverandre, løser kjernefamilie-institusjonen seg fra sammenhengen med samfunnsmessige produksjonsprosesser:

⁴⁹ Arendt 2012: s. 53. (Hannah Arendt om Jean-Jacques Rousseau.)

⁵⁰ Habermas 2002: s. 136

⁵¹ Habermas 2002: s. 132

intimsfæren - som engang var sentrum i den private sfære overholdet - rykker så å si ut i periferien av privatsfæren, i den grad denne selv avprivatiseres”.⁵²

Velferdsgodene fungerer uavhengig av familien som ikke lenger behøves som økonomisk basis. Det enkelte familiemedlem blir sikret sine grunnleggende behov av det offentlige, behov den borgerlige familien tidligere måtte bære som privat risiko.

Når familien også mister oppdragelses-, verge-, omsorgs-, og veiledningsfunksjoner griper man inn i det innerste private, det medmenneskelige og det dannende i familiens intimsfære. Igjen av det private står familien som konsument av inntekt og fritid. Fritid som kun er et motstykket til arbeidet, og således knyttet til en offentlighet. Familiens intimsfære er blitt et konsumentfelleskap. Den private autonomien som definerer det private domenet opprettholdes nå kun i konsumpsjonsfunksjoner.⁵³

Det er spesielt to ting verdt å merke seg i Habermas sin forståelse av hvordan det private har endret seg. Det første er individualiseringen av samfunnet, hvor man ikke lenger er avhengig av familien hverken for å overleve eller for å utvikle seg som person. Det andre er Habermas sine tanker om at også inderligheten forsvinner når de økonomiske kravene til kjernefamilien forsvinner. “I samme grad som familien ble avlastet for økonomiske oppgaver mistet den komplementære

⁵² Habermas 2002: s. 141

⁵³ Habermas 2002 s. 145

kraften til personlig inderliggjøring”.⁵⁴ Når de økonomiske funksjonene forsvinner, forsvinner også vergefunksjonene. Enkeltindividene i familien sosialiseres i større grad av instanser utenfor familien og også inderligheten tas ut av det private området. Habermas påstår at det lille vi sitter igjen med av privatsfæren er et skinn og at det private, inkludert det intime, er gått tapt for oss.⁵⁵

Noen av disse endringene finner Habermas gjenklang for i arkitekturen: “Privathusets lukkethet - som utvendig ble betont gjennom (for-) hage og gjerde og som innvendig ble muliggjort gjennom isolering og utstrakt oppdeling av rommene - er i dag likeså brutt som omvendt det at salongen [...] er forsvunnet, dette setter privathusets åpenhet overfor offentlighetens selskapelige samkvem i fare”.⁵⁶ At boligen er blitt åpnet opp gjør det også vanskeligere for den å ta opp i seg offentlige situasjoner. Han presiserer: “Tapet av privatsfæren og av en sikker tilgang til offentligheten er i dag karakteristisk for bo- og levemåtene i byene.”⁵⁷ Når dører og gjerder forsvinner, veggene blir tynne og få og vinduene store forsvinner privathet fra bostedet og er noe som må fremskapes ved å gjøre aktive tiltak.”⁵⁸ Her henviser han til den amerikanske urbanisten William H. Whytes kritikk av forstedenes konformitet og sosiale kontroll: “På samme måte som dørene inne i huset forsvinner, forsvinner også gjerdene mellom naboene. Det bildet som framkommer i det store vinduet i dagligstuen, er

⁵⁴ Habermas 2002: s. 143

⁵⁵ Habermas 2002: s. 146

⁵⁶ Habermas 2002: s. 146

⁵⁷ Habermas 2002: s. 146

⁵⁸ Habermas 2002: s. 147

bildet av det som foregår i rommet - eller bildet av hva som foregår i dagligstuen til andre folk".⁵⁹ I denne avkledningen av arkitekturens private karakter forsvinner muligheten menneskene har til å opptre som enkeltindivid. "Konformitetstvang" og "sosial kontroll" skaper typer, og legger grunnlaget for massesamfunnet. Habermas sin bekymring ligger i at når det offentlige selskapelige samværet står i fare, reduseres enkeltindividenes mulighet til å samle seg til publikum. En slik reduisering av menneskelige forhold vil Habermas si at fører til en reføydalisering av samfunnet og tap av demokratiet. Å samle enkeltindivider - ikke typer - til publikum og sammen diskutere offentlige anliggender er et viktig element i Habermas' argumentasjon, han presiserer gjennom Whyte: "Det er ikke i ensom egenkjærlig betraktning man realiserer seg selv".⁶⁰

⁵⁹ Habermas 2002: s. 147

⁶⁰ Habermas 2002: s. 147

8

MODERNISMENS GLEMSLER

“Private interesser bør være underordnet interessene til fellesskapet.”⁶¹

- Fra The Athens Charter av CIAM

Med utgangspunkt i Habermas og Arendts ideer og analyser kan vi forstå dagens private sfære som et ønske om å bevare et område for menneskelig intimitet, et område der offentligheten ikke har tilgang. Habermas argumenterer for at det private området snevres inn gjennom økende grad av sosial kontroll, og at individets arena til å opptre fritt uten påsyn fra andre mennesker med det forsvinner. I arkitekturen skjer dette når boligen åpnes mot offentligheten: fra gata ser vi inn i folks dagligstuer, kjøkken og i noen tilfeller også soverom. Skulle vi bli invitert inn i selve boligen finnes det ikke lenger mottagelsesrom, eller rom dedikert til sosialt selskap, de rommene man inviteres inn i er de samme som brukes når selskapet ikke er tilstede. På denne måten kan vi si at offentligheten holder oppsyn med det private

⁶¹Congress Internationaux d'Architecture moderne (CIAM) (1933) *La Charte d'Athenes or The Athens Charter, 1933*. Tilgjengelig fra: <http://portal.uur.cz/pdf/charter-of-athens-1933.pdf> (Hentet 10. mai 2018) Originalsitat: “Residential areas should occupy the best places in the city from the point of view of typography, climate, sunlight and availability of green space.” [...] “High rise apartments placed at wide distances apart liberate ground for large open spaces.” [...] “Private interests should be subordinated to the interests of the community.”

liv, og sørger for å begrense adferd samfunnet som kollektiv ikke anerkjenner som anstendig. Arendt forklarer hvordan samfunnet gjennom en søken etter kollektiv normert adferd begrenser menneskets mulighet til å utøve handling, tidligere beskrevet som en av menneskets tre grunnleggende aktiviteter (jfr. *work, labour, action*):

“Det avgjørende for disse fenomenene er til syvende og sist det at samfunnet i løpet av alle sine utviklingsstadier utelukker handling i like stor grad som handling tidligere var utelukket fra husholdningens og familiens sfære. I stedet forventer samfunnet av sine medlemmer ulike typer adferd, som det finnes talløse regler for. Alle disse reglene går ut på å normere den enkelte sosialt, gjøre ham samfunnsdyktig og forhindre både spontan handling og fremragende ytelser.”⁶²

Under modernismen på starten av 1900-tallet får dette samfunnet basert på normert adferd - beskrevet av Arendt som massesamfunn - grobunn. Hun forklarer massesamfunnet som det stadiet av samfunn hvor: “det sosiale etter århundrelang utvikling endelig [har] nådd det punktet hvor det omfatter alle ledd i fellesskapet på samme vis og kontrollerer alle ledd med samme makt.”⁶³ I dette samfunnet fødes en tro og et ønske om at man kan skape byer der alle livsnødvendigheter blir tatt hånd om av en gjennomgripende offentlighet. Dette vises i arkitekturen under modernismens begynnelse hvor det ble forsøkt å finne altomfattende systemer som skulle imøtekomme

⁶² Arendt 2012: s. 55

⁶³ Arendt 2012: s. 55

befolkningsveksten og sikre livskvalitet for alle samfunnsborgere. Et minimum for akseptert boligstandard ble lansert med konseptet “Die Wohnung für das Existenzminimum”⁶⁴ som skulle bøte på bolig mangelen og samtidig ivareta en human arkitektur. Historisk kan modernismen leses som en motreaksjon på den industrielle revolusjon da fattigdom preget livet til arbeiderklassen. Sosialismen var på fremmarsj i Europa, og ideen om velferdsstaten var født. Dette får naturlig nok konsekvenser for hva slags program boligen og den private sfære skulle romme.

I modernismens byer skulle det moderne mennesket leve et effektivisert liv i strengt organiserte boenheter, gater, veier og byrom der livet fikk klare rammer til å utspille seg i kontrollerte omgivelser. *Form follows function*⁶⁵ var tidens mantra. Den østerrikske arkitekten Adolf Loos skriver i sitt berømte essay *ornament and crime*⁶⁶ at å ornamentere en bygning er sløseri og moralsk kriminalitet. Engelskmannen Ebenezer Howard introduserer hagebyen⁶⁷ og retter fokus mot sammenhengen mellom grøntarealer og helse, og den verdensberømte arkitekten og modernisten Le Corbusier foreslår å rive sentrum av Paris til fordel for moderne høyhusbebyggelse i sin byplan *Voisin*.⁶⁸ Målet var

64 *Schweizerische Bauzeitung 1930*: s. 24. Oversatt: boligen for minimal eksistens.

65 Sullivan, L. (1896) *The tall office building artistically considered*: s. 5.

66 Conrad, U (1971) *Programs and manifestoes on 20th-century architecture*: s. 19

67 Ebenezer Howard (2007) *Garden Cities of To-Morrow*.

68 Foundation Le Corbusier *Plan Voisin, Paris, France, 1925*. Tilgjengelig fra: <http://www.fondationlecorbusier.fr/cor->

et utopisk samfunn som skulle fungere som et velsmurt maskineri med boligen beskrevet som en “maskin å bo i”.⁶⁹ Akademikeren Allan Irving beskriver byplanlegging under modernismen slik: “Byplanlegging, som den fremkom i det tjuende århundre, bar alle kjennetegnene til moderniteten; en tro på lineær fremgang; positivistisk, teknokratisk, rasjonell planlegging av sosiale og geografiske rom; ‘standardiserte forhold av kunnskap og produksjon’; og en fast tro på den rasjonelle organiseringen av urbane rom som en av forutsetningene for å fremme individets frihet og menneskelig velferd.”⁷⁰

CIAM-bevegelsen⁷¹ ble opprettet for å fremme modernismens ideer, og gjennom denne ble Athen-Charteret⁷² utformet og publisert i 1943. Her er det formulert en rekke punkter for hvordan den moderne byen burde planlegges, hvilke interesser som skulle ivaretas, og hva som burde være byens fokusområder. Det forklares hvordan boligen burde være en prioritert urban struktur: “Boligområder

buweb/morpheus.aspx?sysId=13&IrisObjectId=6159&sys-Language=en-en&itemPos=2&itemCount=2&sysParentName=Home&sysParentId=65 (Hentet 10.05.2018)

69 Le Corbusier (1986) *Towards a new architecture*: s. 4.

70 Irving, A. (1993) *The Modern/Postmodern Divide and Urban Planning*. University of Toronto Quarterly, Volume 62, Number 4, Summer 1993, pp. 474-487 (Article). s. 476 Originalsitat:

“Urban planning, as it emerged in the twentieth century, bore all the hallmarks of modernity: a belief in linear progress; positivist, technocratic, rational planning of social and geographical space; ‘standardized conditions of knowledge and production’; and a firm faith in the rational ordering of urban space as one of the prerequisites for enhancing individual liberty and human welfare.”

71 Rygh, P. (2018) *Ciam*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/CIAM> (Hentet 10. mai 2018)

72 Butenschön, P. (2016) *Athen-Charteret*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/Athen-Charteret> (Hentet 10. mai 2018)

bør tildeles de beste stedene i byene med tanke på topografi, klima, sollys og tilgjengelighet på grøntområder." Høyhuset var foretrukket typologi: "Leiligheter i høyhusbebyggelse fordelt med stor avstand mellom hverandre frigjør store åpne områder på bakkeplan." Og samfunnets kollektive interesser skulle ha forrang: "Private interesser bør være underordnet interessene til fellesskapet."⁷³

Modernismen var en tid for store visjoner, med tro på fremtiden og teknologiens evner til å skape en bedre verden for mennesket. En del av tankene og ideene som stammer fra denne perioden har hatt positive ringvirkninger i samfunnet, et eksempel som vi har vært inne på er velferdsstaten som i stor grad bedret arbeiderklassens livssituasjon sammenlignet med livet i 1800-tallets industribyer. Likevel har modernismen i ettertid blitt utsatt for kraftig kritikk fra mange ulike hold. Grunnlaget for det modernistiske tankesettet ble lagt på starten av 1900-tallet, men det var ikke før Europa skulle gjenreises etter andre verdenskrig at det ble muligheter til å virkeliggjøre disse visjonene.

Byenes forstadsområder ble modernistenes enorme laboratorier der det ble reist gigantiske boligprosjekter av lamell- og høyblokkbebyggelse. Livet i disse forstedene fikk en uheldig utvikling. Slum og ghettofisering var virkelighetens respons

⁷³Congress Internationaux d'Architecture moderne (CIAM) (1933) *La Charte d'Athènes or The Athens Charter, 1933*. Tilgjengelig fra: <http://portal.uur.cz/pdf/charter-of-athens-1933.pdf> (Hentet 10. mai 2018) Originalsitat: "Residential areas should occupy the best places in the city from the point of view of typography, climate, sunlight and availability of green space." [...] "High rise apartments placed at wide distances apart liberate ground for large open spaces." [...] "Private interests should be subordinated to the interests of the community."

på modernistenes byvisjoner, som blant annet er eksemplifisert med Pruitt-Igloe komplekset i Missouri, USA⁷⁴, og Bijlmermeer i Nederland⁷⁵. De store boligkompleksene ble utsatt for kraftig kritikk, de håndterte blant annet ikke det sosiale aspektet ved å bo i by og mange av prosjektene ble revet på 60- og 70-tallet, kort tid etter de var bygget. Det er viktig å poengtere at modernismekritikken handlet om metoden, intensjonen - å skape en ny og bedre by - var fortsatt like viktig, men dette lyktes ikke ved å følge reglene fra Athen-Charteret.

⁷⁴ Archdaily (2017) *AD Classics: Pruitt-Igloe Housing Project / Minoru Yamasaki*. Tilgjengelig fra: <https://www.archdaily.com/870685/ad-classics-pruitt-igloe-housing-project-minoru-yamasaki-st-louis-usa-modernism> (Hentet 10. mai 2018)
⁷⁵ Olsson, Lea & Loerakker, J. (2013) *Revisioning Amsterdam Bijlmermeer*. Tilgjengelig fra: <https://www.failedarchitecture.com/the-story-behind-the-failure-revisioning-amsterdam-bijlmermeer/> (Hentet 10. mai 2018)

9

BYGULVET SOM SOCIAL ARENA

“Du må senke terskelen for at folk tilfeldigvis kan komme i prat. Det er viktig at naboskap tilbyr både isolasjon og det sosiale. Særlig i tette og gamle områder følte folk seg litt tett på naboene, at de følte seg litt overvåket også. [...] Så man tenker at det må være lov å isolere seg i sin leilighet, men det må også være mulig for de som har lyst til å være sosiale å finne de plassene.”

- Aksel Tjøra under et intervju med Ekko NRK

Journalisten Jane Jacobs er en av de viktigste kritikerne av den modernistiske byen. Hun åpner sin bok *The Death and life of Great American Cities* fra 1961 med å stadfeste en kritikk mot modernismens byidealer: “Denne boken er et angrep på gjeldende byplanlegging og gjenoppbygging.”⁷⁶ Byplanleggere og utviklere i Jacobs sin samtid tok sine ideer fra generasjonen før - modernistene - og deres tydelige visjoner. Jacobs derimot ser til det som allerede er bygd og bruker eksempler fra den virkelige verden som kilde til sine ideer for hvordan man oppnår gode byer.⁷⁷ Hun gjør dette ved å ta for seg de hverdaglige og mest ordinære hendelsene i byen,⁷⁸

⁷⁶ Jacobs, J. (2002) *The Death and Life of Great American Cities*: s. 3. Originalsitat: “This book is an attack on current city planning and rebuilding.”

⁷⁷ Jacobs 2002: s. 12

⁷⁸ Jacobs 2002: s. 13

og med det åpne for tanken om at det er en større kompleksitet og finmaskethet i byene enn hva modernistene forholder seg til: “I korte trekk, jeg vil skrive om hvordan byer fungerer i det virkelige liv, fordi dette er den eneste måten å lære hvilke prinsipper for planlegging og hvilke praksiser for gjenoppbygging som kan fremme sosiale og økonomiske svingninger i byer, og hvilke praksiser og prinsipper som vil døyve disse.”⁷⁹

Modernistisk forstadsarkitektur sprang ut av Ebenezer Howard sitt hagebyideal: nye satelittbyer med lav tetthet, mye grønt og segregering av funksjoner.⁸⁰ Le Corbusiers *Ville radieuse* var et urbant eksempel på de samme idealene, presentert med en unik tydelighet. “[...] hans idé, som et arkitektonisk arbeid, hadde en blendende klarhet, enkelhet og harmoni. Den var òg så velordnet, så visuell, så enkel å forstå.”⁸¹ Modernistenes ideer svarte på samfunnets og samtidens utfordringer og politiske idealer. Le Corbusiers - og hans samtidiges - ideer fikk fotfeste hos arkitekter og planleggere. Disse var gjeldende og til dels selvfølgelige for byplanleggingen opp mot 60-tallet. Jacobs gjengir modernismens idealer med en skeptisk undertone: “Gata er dårlig som miljø for mennesker; boliger bør være vendt vekk fra den og henvendt innover, mot skjermede grøntarealer. [...]”

⁷⁹ Jacobs 2002: s. 4. Originalsitat: “In short, I shall be writing about how cities work in real life, because this is the only way to learn what principles of planning and what practices in rebuilding can promote social and economic volatility in cities, and what practices and principles will deaden these attributes.”

⁸⁰ Jacobs 2002: s. 17

⁸¹ Jacobs 2002 s. 23 Originalsitat: “Furthermore, his conception, as an architectural work, had a dazzling clarity, simplicity and harmony. It was so orderly, so visible, so easy to understand.”

Den grunnleggende enheten for byforming er ikke gata, men kvartalet og mer bestemt superkvartalet. Handel bør være adskilt fra beboere og grønt. [...] Nærværet av mange andre mennesker er, på sitt beste, et nødvendig onde, og en god byplan må sikte mot i det minste en illusjon av isolasjon og forstedenes privatliv.”⁸²

Et viktig punkt i Jacobs’ kritikk av den moderne byplanleggingen handler om en manglende evne til å se på byer som et unikt system som ikke kan og ikke bør simulere et forstads- eller landsbyliv.⁸³ At byens boformer skiller seg fra andre er noe som gir byen dens særegne bymessige karakter. I byen møter privatlivet offentligheten på en direkte måte og Jacobs mener dette er en viktig del av det å bo i by, og også en grunn til at mange trives med denne måten å bo på.⁸⁴ “En god bygata og et godt nabolag oppnår en vidunderlig balanse mellom beboernes vilje til å ha et essensielt privatliv og deres samtidige ønsker om varierende grad av kontakt, fornøyelse eller hjelp fra menneskene rundt.”⁸⁵ Det vernede privatlivet - en viktig verdi for menneskene som bor i by - kommer

⁸² Jacobs 2002: s. 20 Originalsitat: “The street is bad as an environment for humans; houses should be turned away from it and faced inward, toward sheltered greens. [...] The basic unit for city design is not the street, but the block and more particularly the super-block. Commerce should be segregated from residences and greens. [...] The presence of many other people is, at best, a necessary evil, and good city planning must aim for at least an illusion of isolation and suburban privacy.”

⁸³ Jacobs 2002: s. 57

⁸⁴ Jacobs 2002: s. 58

⁸⁵ Jacobs 2002: s. 59. Originalsitat: “A good city street neighborhood achieves a marvel of balance between its people’s determination to have essential privacy and their simultaneous wishes for differing degrees of contact, enjoyment or help from the people around.”

i modernistiske arkitekturen til uttrykk i en innadvendt og lukket bolig.⁸⁶

Hannah Arendt beskriver hvordan den sosiale sfæren har vokst og samfunnet i moderne tid samler elementer som tidligere var adskilt mellom den private og offentlige sfære.⁸⁷ Likevel er det i det moderne samfunnet fortsatt behov for å skille mellom det som er eget og det som er felles, problemet er at det blir vanskelig å finne ut nøyaktig hvor i den sosiale sfære et slikt skille går. Dette leder til en overforenkling som kulminerer i at det sosiale tolkes kun som en del av det offentlige, og gjør det private området smalt og til en siste skanse mot den sosiale sfæren. Den modernistiske arkitekturen viser et bilde av dette hvor boligen er blitt en lukket enhet, der bare intimiteten ivaretas, mens bylandskapet ligger rett utenfor døra og skal romme alt annet.⁸⁸ Denne forenklete todelingen av offentlig og privat i modernistisk arkitektur kan få konsekvenser for sosial interaksjon mellom menneskene som bor i disse byene, og deres evne både til å verne om sitt privatliv og til å delta i offentligheten.

Jacobs er spesielt bekymret for degraderingen av gata i byen. Gata har potensiale til å ta opp i seg en annen form for sosial interaksjon enn boligen og byens offentlige plasser og parker: uforpliktende kontakt og tilfeldige møter. Under modernismen blir gata redusert til en trafikkåre mellom blokker i et parklandskap, eller mellom bygninger med tette fasader. “Når et område i en by mangler et fortauliv, må menneskene utvide

⁸⁶ Jacobs 2012: s. 59

⁸⁷ Arendt 2012: s. 52

⁸⁸ Habermas 2002: s. 148

sitt privatliv hvis de skal oppnå noe i nærheten av tilsvarende lik kontakt med sine naboer.”⁸⁹ De sosiale aktivitetene gata har potensiale til å ta opp i seg må tas inn i boligen med den endringen av sosial karakter det innebærer. Dette leder ofte til at sosial kontakt mellom beboere i et område forsvinner: “I byområder som mangler et naturlig og uformelt offentlig liv, er det vanlig for beboere i svært stor grad å isolere seg fra hverandre.”⁹⁰ Når alternativet er å invitere folk lenger inn i ditt private liv enn du ønsker, er det lettere å kutte ut den sosiale kontakten overhodet. “Byer er fulle av mennesker som for deg, eller meg, eller et hvilket som helst individ, en viss grad av kontakt er nyttig eller fornøylig; men du vil ikke ha dem i håret ditt. Og de vil ikke ha deg i sitt heller.”⁹¹

Det gata tilbyr er nettopp en offentlig arena hvor uforpliktende sosial kontakt kan skje. “Poenget med [...] bylivet til fortau er nettopp at de er offentlige. De bringer mennesker sammen som ikke kjenner hverandre på en intim, privat eller sosial måte, mennesker som i de fleste tilfeller ikke bryr seg om å kjenne hverandre på den måten heller.”⁹²

89 Jacobs 2002: s. 62. Originalsitat: “When an area of a city lacks a sidewalk life, the people of the place must enlarge their private lives if they are to have anything approaching equivalent contact with their neighbors.”

90 Jacobs 2002: s. 65. Originalsitat: “In city areas that lack a natural and casual public life, it is common for residents to isolate themselves from each other to a fantastic degree.”

91 Jacobs 2002 s. 56. Originalsitat: “Cities are full of people with whom, from your viewpoint, or mine, or any other individual’s, a certain degree of contact is useful or enjoyable; but you do not want them in your hair. And they do not want you in theirs either.”

92 Jacobs 2002: s. 55. Originalsitat: The point of [...] the city life of sidewalks is precisely that they are public. They bring together people who do not know each other in an intimate, private social fashion and in most cases do not care to know each other

I de store byene er gata et sted hvor fremmede ferdes,⁹³ og det store antallet fremmede gir det å bo i en by andre utfordringer enn mindre urbane områder. “For enhver person er fremmede langt mer vanlig i store byer enn bekjente. Mer vanlig, ikke bare på steder for offentlige forsamlinger, men mer vanlig på sin egen dørterskel.”⁹⁴ Når byen ikke tilrettelegger for uformelle møter utenfor boligen, blir byen med alle sine fremmede vanskelig å ta i bruk. “Den grunnleggende egenskapen til et vellykket bydistrikt er at en person må føle seg personlig trygg på gata mellom alle disse fremmede. Han må ikke føle seg automatisk truet av dem.”⁹⁵ Jacobs sine bekymringer med hensyn til trygghet i byen er i hovedsak knyttet til kriminalitet, men observasjonene er like interessante i en diskusjon om en generell bruk av byens gater. I et offentlig rom hvor de fleste er fremmede må rommet tilpasses slik at individet ikke føler seg utrygg og usikker i offentligheten og derfor ikke tør å bruke gata. “Tilliten til en bygate er formet over tid av mange, mange små offentlige kontakter på fortauet.”⁹⁶ Samlingen av disse små møtene kan i det lange løp bygge fellesskap og en felles offentlig identitet.⁹⁷ “Beskjedne, lite

in that fashion.”

93 Jacobs 2002: s. 40

94 Jacobs 2002: s. 30. Originalsitat: “To any one person, strangers are far more common in big cities than acquaintances. More common not just in places of public assembly, but more common at a man’s own doorstep.”

95 Jacobs 2002: s. 30. Originalsitat: The bedrock attribute of a successful city district is that a person must feel personally safe and secure on the street among all these strangers. He must not feel automatically menaced by them.”

96 Jacobs 2002: s. 56. Originalsitat: “The trust of a city street is formed over time from many, many little public sidewalk contacts.”

97 Jacobs 2002: s. 56

hensiktsmessige og tilfeldige som de kanskje fremstår, er kontakt på fortauene de små verdiene som byen kan bygge sitt rike offentlige liv på”.⁹⁸

Jacobs hjelper oss med å forstå gata som noe mer enn et middel for bevegelse. For henne er gatene de viktigste offentlige rommene i en by, og rom med et stort sosialt potensial og et program boligen ikke kan ta opp i seg. “Gater og deres fortau, de viktigste offentlige stedene i en by, er dens mest vitale organer.”⁹⁹ For at gata skal fungere som en trygg og livlig arena må den inneholde nok offentlig program i form av plasser og fortausliv slik at gata blir brukt.¹⁰⁰ Jacobs poengterer også at tilstedeværelse av mennesker vil tiltrekke seg flere mennesker: “Menneskers forkjærlighet til å observere aktivitet og andre mennesker er konstant synlig i byer overalt.”¹⁰¹ Denne gleden ved å observere andre mennesker er med på å gjøre gatene tryggere for de som ferdes i den, og det senker også terskelen for å involvere seg med hverandre. En beboer som involveres i gatelivet vil føle et større eierskap til den og de som ferdes i den.¹⁰²

98 Jacobs 2002: s. 72. Originalsitat: Lowly, unpurposeful and random as they may appear, sidewalk contacts are the small change from which a city’s wealth of public life may grow.”

99 Jacobs 2002: s. 29. Originalsitat: “Streets and their sidewalks, the main public places of a city, are its most vital organs.”

100 Jacobs 2002: s. 36. Relevant sitat: “You can’t make people use streets they have no reason to use. You can’t make people watch streets they do not want to watch.”

101 Jacob 2002: s. 37. Originalsitat: People’s love of watching activity and other people is constantly evident in cities everywhere.”

102 Jacobs 2002: s. 38. Relevant sitat: “Action usually requires, to be sure, a certain self-assurance about the actor’s proprietorship of the street [...]”

10

DAGENS SITUASJON

“Gata er i dag ren infrastruktur adskilt fra bygningene. Da vi mistet gata som urbant element, mistet vi også stedet for friksjon og forhandling mellom befolkning og makt”.

-Maria Giudici i sin doktorgrad¹⁰³

I essayet *Familiar horror* - som er utgangspunkt for et masterkurs i arkitektur ved *Architectural Association School* i London - argumenterer arkitekturteoretikerne Pier Vittorio Aureli og Maria Shéhérazade Giudici for at det er et behov for en nytolkning av forholdet mellom boligen og byen.¹⁰⁴ Det tradisjonelle synet på dette forholdet - muligens først artikulert av Leon Battista Alberti¹⁰⁵ i Italia på 1400-tallet - er en analogi¹⁰⁶ som argumenterer for en strukturellhet mellom by og bolig som åpner for å tolke boligen-som-by og byen-som-bolig: “Som byen er riket til sine

103 Giudici, M. S. (2014) *The street as a project: The Space of the City and the Construction of the Modern Subject*: s. 9. Originalsitat: “The street is today pure infrastructure divorced from the buildings. As we lost the street as urban element, we also lost that place of friction and negotiation between citizens and power.”

104 Aureli & Giudici (2014) *Familiar Horror*.

105 Leon Battista Alberti (1404-1472), kjent for å ha skrevet *De Re Aedificatoria* (om byggekunsten)

Tschudi-Madsen, S. (2009) Leon Battista Alberti. Tilgjengelig fra: https://snl.no/Leon_Battista_Alberti

106 analogi: likhetssammenheng

herskere, som tillater befolkningen å leve innenfor grensene av deres eget private område, slik styrer husets herre det private området, og gir sine familiemedlemmer et spesifikt område innenfor husholdets organisering.”¹⁰⁷ Det analogiske forholdet mellom boligen og byen har i følge Aureli og Giudici stått som et “sine-qua-non”¹⁰⁸ of rational urban thinking”¹⁰⁹ siden Barcelonas byplanlegger Ildefons Cerdà¹¹⁰ sin tid. Ideen bak analogien kommer av en analyse av samfunnets tradisjonelle hierarkiske strukturer: “Boligen-som-by (og i enda større grad byen-som-bolig) er tenkt som stedet for ‘naturlige’ hierarkier: herre og tjener, mann og kone, offentlig liv og produksjon.”¹¹¹ Aureli og Giudici påpeker at disse hierarkiene ikke er naturgitte, men menneskelige konstruksjoner, som opprettholdes blant annet gjennom byens arkitektur: “[...] arkitektur blir et middel til å forsterke dem (hierarkiene), ikke en følge av deres eksistens”.¹¹² De mener det er feil å se analogien

107 Aureli & Giudici 2014: s. 6. Originalsitat: “As the city is the realm of its ruler, who allows the citizens to live within the boundaries of their own private space, so the master of the house rules the private environment, allowing his family members a specific space within the household organization.”

108 sine-qua-non: uten hvilket ikke, latin

109 Aureli & Giudici 2014: s. 6. Originalsitat: “The idea of an analogical relationship between the house and the city is a long-standing leitmotiv perhaps first highlighted by Alberti, and later assumed by Cerdà as the sine-qua-non of rational urban thinking.”

110 Ildefons Cerdà (1815-1876), byplanlegger, kjent for sin urbanistiske reform av Barcelona på 1800-tallet.

111 Aureli & Giudici 2014: s. 6. Originalsitat: “The house-as-city (and all the more so the city-as-house) is thought as the place of ‘natural’ hierarchies: master and servant, man and wife, public life and production.”

112 Aureli & Giudici 2014: s. 6. Originalsitat: “Clearly, these hierarchies are not natural at all, and architecture becomes the tool through which they are enforced rather than the default expression of their existence.”

mellom boligen og byen som kun en beskrivelse av samfunnets struktur, men at den faktisk etablerer: "et skjema av maktforhold , ikke bare en funksjonell organisering".¹¹³

Aureli og Giudici forklarer at med utgangspunkt i dette analogiske forholdet mellom boligen og byen har vi begynt å behandle byplanlegging i tre bestemte skala: "[...] familieleiligheten, bygningskroppen, og masterplanen"¹¹⁴ Bakgrunnen for denne "triaden" var en intensjon om å "etablere et klart skille mellom offentlig og privat i henhold til eierskap og jurisdiksjon."¹¹⁵ Problemet her ligger i forskjellen mellom dagens situasjon og slik samfunnet har vært tidligere. Behandlingen av forholdet mellom privat og offentlig i arkitekturen har ikke fulgt samfunnsutviklingen: "Disse kategoriene (privat og offentlig) er problematiske fordi vi tar de som en selvfølge og evner ikke å gjenkjenne deres konstruerte natur. Mens de fram til industrialismen kunne bli brukt til å beskrive ganske korrekt forholdet mellom individ og samfunnet, leilighet og by, er disse forholdene i dag mye mer innviklet".¹¹⁶

¹¹³ Aureli & Giudici 2014: s. 6. Originalsitat: "a diagram of power relationships rather than a mere functional organization"

¹¹⁴ Aureli & Giudici 2014: s. 6. Originalsitat: "[...] the family apartment, the building-object, and the masterplan"

¹¹⁵ Aureli & Giudici 2014: s. 6. Originalsitat: "The flat-object-masterplan triad has been devised with the intention of establishing a clear division between public and private in terms of ownership and jurisdiction."

¹¹⁶ Aureli & Giudici 2014: s. 6. Originalsitat: "These categories (private and public) are problematic because we take it for granted and fail to recognize their constructed nature. While until the industrial era they could be used to describe fairly accurately the relationships between individual and society, apartment and city, today these relationships are far more articulated."

I likhet med Hannah Arendt og Jürgen Habermas argumenterer Aureli og Giudici her for at vi trenger en ny forståelse av forholdet mellom privat og offentlig, tilpasset den aktuelle samfunnssituasjonen. Den tradisjonelle dikotomien er ikke beskrivende for dagens situasjon, men mens det kan virke som Habermas og Arendt ønsker å gjenetablere et tydelig skille mellom privat og offentlig, og på den måten skape en balanse mellom de to sfærene, åpner Aureli og Giudici for å se samfunnsstrukturene fra helt nye perspektiv. De foreslår som metode for masterkurset ved AA: "Å [så] tenke nytt på boligspørsmålet med rommet som utgangspunkt i stedet for leiligheten, kvartalet i stedet for bygningskroppen, og gata i stedet for masterplanen".¹¹⁷ Dette for å "utfordre standard-dikotomien offentlig-privat som hele vår ide om det 'å bo' er basert på, så vel som den grunnleggende sosiale maskinen som det moderne samfunnet er bygget på: kjernefamilien".¹¹⁸

Vårt samfunn, som også er Aureli og Giudicis samfunn, skiller seg fra samtiden Habermas og Arendt representerer i sine verk. Endringer i samfunnet i den vestlige verden siden 60-tallet har inkludert fenomener Habermas og Arendt ikke hadde forutsetninger for å se for seg, en av de viktigste - internett - har knyttet verden sammen

¹¹⁷ Aureli & Giudici 2014: s. 7. Originalsitat: "To [then] rethink the question of housing from the point of view of the room rather than the apartment, the city block rather than the building-object, and the street rather than the masterplan"

¹¹⁸ Aureli & Giudici 2014: s. 7. Originalsitat: "challenge the default dichotomy of public-private upon which our very idea of dwelling is based, as well as the basic social machine through which modern society is built: the nuclear family."

i et globalt nettverk og i praktisk forstand fjernet fysisk avstand som barriere for kommunikasjon. I dag er mange av oss tilknyttet dette nettverket hele døgnet, vi er et *online* samfunn; science-fiction og en absurd idé da *Vita activa* og *Borgerlig offentlighet* ble utgitt. Med andre ord: det hadde kanskje vært mulig å finne tilbake til fungerende samfunnsstrukturer basert på dikotomien privat og offentlig på Arendt og Habermas' tid, men i dag er det vanskelig å forestille hva et slikt samfunn skulle vært.

Arkitektur handler om å forme den fysiske verden. I vårt høyteknologiske samfunn har vi skapt en parallell digital verden som ikke forholder seg til fysiske grenser. I praksis betyr det at mennesker i dag ikke trenger å tre ut i en fysisk offentlighet for å opptre offentlig. Slike forhold gjør det mulig å se for seg at tradisjonelle arkitektoniske typer - som boligen - i fremtiden både vil få annerledes bruk, struktur og arkitektonisk utforming. Aureli og Giudici viser til det digitale innvirkning på forholdet mellom privat og offentlig: "boligen vår har blitt mye mindre privat takket være sosiale medier og 24/7-arbeid, og 'offentlige' rom er fullstendig styrt av private interesser".¹¹⁹

I en slik sammenheng kan det se ut som et skille mellom privat og offentlig faktisk er fullstendig oppløst, og at dagens mennesker lever i en hybridtilstand hvor det når og hvor som helst kan logge seg av eller på offentligheten. Likevel er det viktig å ikke ignorere at vi fremdeles beboer en fysisk verden der arkitektur og natur former

119 Aureli & Giudici 2014: s. 7. Originalsitat: "our house has become way less private thanks to social media and 24/7 work, and 'public' space is in fact completely ruled by private interest."

omgivelsene våre, og hvor rammene for fysisk kontakt mellom mennesker legges. Boligen og eiendommen oppleves fortsatt som et privat område, og gata og byrommene som offentlige. I dag brukes det mye penger og energi på å utforme det private område hvor mer kapitalinnsats som regel gir større bolig og eiendom. På samme måte brukes det mye midler på å utforme offentlige plasser og parker. Likevel er det belegg for å mene at områder der det private og offentlige møtes - som gatene - neglisjeres. Jacobs mente dette på 60-tallet, og i 2014 publiserte Maria Giudici sin doktoravhandling *the street as a project* hvor hun konstaterer at: "Gata er i dag ren infrastruktur adskilt fra bygningene. Da vi mistet gata som urbant element, mistet vi også stedet for friksjon og forhandling mellom befolkning og makt".¹²⁰ Gata er altså et vedvarende arkitektonisk problem innen byplanlegging.

120 Giudici, M. S. (2014) *The street as a project: The Space of the City and the Construction of the Modern Subject*: s. 9. Originalsitat: "The street is today pure infrastructure divorced from the buildings. As we lost the street as urban element, we also lost that place of friction and negotiation between citizens and power."

GATER, KULTUR OG IDENTITET

“Gaterommet er det omstridte forhandlingsrommet mellom offentlig og privat, individ og samfunn. Det er her politiske tema blir formet, interesser debattert, og rettigheter og plikter redefinert.”

- Maria Giudici i sin doktorgrad

Maria Giudici begynner sin doktorgrad med å presentere ti utsagn som konstaterer hva hun mener gater er, kan være og hvilke holdninger som bør være gjeldende med hensyn til utformingen og behandlingen av gata som type. Det første handler om å anerkjenne gata som et selvstendig arkitektonisk element: “Gater er arkitektur. De er urbane rom som ikke kan reduseres til sine bygninger, ei heller til sin overordnede utforming.”¹²¹

Ettersom gata er et sted der private og offentlige områder møtes, har gata potensial til å skape relasjoner mellom disse. Giudici skriver: “Gata er et offentlig eid, offentlig ivaretatt rom, avgrenset av tomter som er, i prinsippet, private. Dens juridiske status er kompleks, siden dens horisontale flate er kontrollert av staten, dens fasader av innbyggerne. Den er derfor et rom for

¹²¹ Giudici 2014: s.9. Originalsitat: “Streets are architectures. They are urban spaces which cannot be reduced to their buildings, nor to their overall layout.”

overgang, men også for representasjon.”¹²² Følelsen av personlig eierskap er avgjørende for å skape en fornemmelse av noe som privat, og fraværet av eierskap kan styrke opplevelsen av noe som offentlig. Dersom det ikke finnes en sammenheng mellom eierskapet til en bolig, og eierskap til gata boligen står i snevres det private område inn til kun å omhandle boligens fysiske avgrensning. Offentligheten, med sin voldsomme uhåndterbare størrelse, begynner rett utenfor døren, og boligen blir et vern og en måte å isolere seg fra den ellers altoppslukende offentligheten. Dette samsvarer med Habermas’ analyse av storbymenneskets respons på offentlighetens uoversiktlige karakter: “Jo mer byen som helhet forvandler seg til en ugjennomskelig jungel, desto mer trekker storbymennesket seg tilbake til sin private sfære - en privatsfære som stadig utbygges videre; til slutt kommer man imidlertid på spor av det svar, at byens offentlighet ikke minst forfaller fordi det offentlige rom er blitt pervertert til en dårlig ordnet flate med et tyrannisk samkvem.”

En gate med et opplevd eierskap kan i større grad leve opp til sitt potensial som et møtested mellom det private og offentlige. Giudici gir en beskrivelse av gata som ligner Habermas’ beskrivelse av borgerskapets salonger der enkeltindivider samlet seg til publikum og skapte et fora for kritikk og diskusjoner: “Gaterommet er det omstridte forhandlingsrommet mellom offentlig og privat,

¹²² Giudici 2014: s. 9. Originalsitat: “The street is a publicly owned, publicly maintained space, bordered by plots which are, in principle, private. Its juridical status is complex, since its horizontal surface is controlled by the state, its facades by the citizens. It is therefore a space of transit, but also of representation.”

individ og samfunn. Det er her politiske tema blir formet, interesser debattert, og rettigheter og plikter redefinert¹²³. At samfunnet innehar et rom av denne typen kan være essensielt for å lage et grunnlag mennesker kan bygge både identitet, karakter og kultur på. Viktige begreper i dagens arkitekturdebatt. Mer enn å være en transportsoner kan gata være en arena for individets utfoldelse, Giudici presiserer verdien av gatas ikke-kvantifiserbare kvalitet: "Gata er [...] ikke kun et funksjonelt element, men heller arenaen hvor den offentlige sfæren medierer konflikten mellom private interesser. Det er på denne arenaen at det moderne subjektet blir formet - hans etos,¹²⁴ hans måte å se virkeligheten på, hans sosiale bånd, hans estetiske sans."¹²⁵

Habermas er opptatt av de samfunnsmessige konsekvensene som følger av at rom for individuell utfoldelse og politisk diskusjon forsvinner. Han mener at vi med den borgerlige offentlighetens fall går fra å være et kulturresonnerende til et kulturkonsumerende samfunn. Han mener borgerskapets kultur i sin tidlige fase kunne etablerte en offentlighet på linje med den vi kjenner fra Arendts analyse av antikkens politiske offentlighet. Denne påstanden baserer seg på

123 Giudici 2014: s.9. "The space of the street is the contested ground of negotiation between public and private, individual and society. It is here that political subjects are shaped, interests are debated, rights and duties are redefined."

124 Etos: Ordet kommer fra gresk ethos og brukes ofte filosofisk i betydningen sedvane eller moralsk holdning. Grue, J. (2018) Etos. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/etos>. (Hentet 10. mai 2018)

125 Giudici 2014: s. 13. Originalsitat: "The street is [...] not a mere functional element, but rather the stage where the public sphere mediates the conflict between private interests. It is on this stage that the modern subject is shaped - his ethos, his way of looking at reality, his social ties, his aesthetic sense." s13

at privatfolks diskusjoner i salonger, klubber og leseselskaper "ikke umiddelbart var underkastet produksjonens og konsumets kretsløp", men "snarere fikk en 'politisk karakter' - i den greske betydning av frigjøring fra det livsnødvendige - også i sin rent litterære form".¹²⁶ Her oppstår det Habermas kaller en litterær offentlighet, som er "oppdratt til offentlig bruk av forstanden".¹²⁷ Når den private og offentlige sfære smelter sammen forfaller denne litterære offentligheten fordi den avlastes sin resonnerende oppgave. Denne overføres blant annet til "interesseorganisasjoner der de kollektivt organiserte privatinteresser søker å gi seg umiddelbar politisk skikkelse".¹²⁸ Dette spalter publikum i "minoriteter av ikke-offentlige resonnerende spesialister og i den store masse av offentlig mottakende konsumenter". Dette kan leses som at offentligheten blir et middel for private organisasjoner til å fronte sine politiske og økonomiske interesser, og ikke en sfære hvor enkeltindividers resonnerende forstand kan uttrykke seg. I stedet for å skape kultur i fellesskap consumerer samfunnets innbyggere kultur gitt gjennom reklame og annen påvirkning fra organisasjoner og bedrifter drevet av privat-økonomiske og privat-politiske interesser. Kultur blir på denne måten en salgsvare.

126 Habermas 2002: s. 149

127 Habermas 2002: s. 162

128 Habermas 2002: s. 164

12

HVORDAN BLIR FRAMTIDENS BYER?

“Er nåtidens byer som nåtidens flyplasser - 'helt like alle sammen’?”¹²⁹

- Rem Koolhaas i the generic city

Slik begynner den verdenskjente nederlandske arkitekten Rem Koolhaas sitt essay, *the generic city* fra 1995. I denne teksten spør han om vi beveger oss mot et samfunn der det ikke lenger finnes identitet, der alt konvergerer mot likhet og det finnes en foretrukket standardisert løsning på alle utfordringer. Han mener dette skjer fordi samtidig som det ikke skapes nye former for identitet, utnyttes eksisterende etablerte identiteter til et punkt der det ikke lenger finnes autentisk innhold: “I den grad identitet springer ut av fysisk substans, fra det historiske, fra det kontekstuelle, fra det virkelige, kan vi ikke forestille oss at noe kontemporært - lagd av oss - bidrar til den. [...] Identitet unnfanget ved denne form for deling av fortiden er et tapende premiss: ikke bare er det [...] mindre og mindre å dele, men historie har også en uheldig halveringstid - ettersom den blir mer misbrukt, blir den mindre betydelig.”¹³⁰ Essayet fortsetter

¹²⁹ Koolhaas (1998) *S,M,L,XL*: s.1248. Originalsitat: “Is the contemporary city like the contemporary airport - ‘all the same?’”

¹³⁰ Koolhaas 1998: s.1248 Originalsitat: “to the extent that identity is derived from physical substance, from the historical, from context, from the real, we somehow cannot imagine that

som en slags lek med tanken og en kontemplering over hva den generiske byen kan være. Hvordan ser et samfunn gjennomsyret av det generiske ut? “Lukk øynene og forestill deg en eksplosjon av beige. [...] arkitekturen i den generiske byen er per definisjon vakker. Bygd i utrolig fart, og uttenkt i en enda mer utrolig hastighet, det er i gjennomsnitt 27 avfeide versjoner for hver realiserte [...] struktur.”¹³¹ Beskrivelsene av den generiske byen er humoristiske med en seriøs undertone, det kan virke som Koolhaas legger frem et skjema for hva som skjer dersom alle uønskede trender i samfunnet får lov og mulighet til å vokse ubegrenset.

I essayet *Junkspace*, som Koolhaas skrev i 2001, handler det også om å male fram et bilde av fremtidens bysamfunn, men her er tonen dystre. Han påstår at vi i dagens samfunn bygger og har bygget mer enn noen gang tidligere i historien, men at det likevel er et gjennomgående lavere nivå enn tidligere. “Vår generasjon etterlater ikke pyramider”¹³², skriver han. Essayet maler et dystopisk bilde av samfunnet vi er på vei mot, en

anything contemporary - made by us - contributes to it [...] Identity conceived as this form of sharing the past is a losing proposition: not only is there [...] less and less to share, but history also has an invidious half-life - as it is more abused, it becomes less significant”.

¹³¹ Koolhaas 1998: s.1260 Originalsitat: “Close your eyes and imagine an explosion of beige. [...] the architecture of the generic city is by definition beautiful. Built at incredible speed, and conceived at even more incredible pace, there is an average of 27 aborted versions for every realized [...] structure”

¹³² Koolhaas, R. (2002) *Oktober, vol 100. spring 2002*: s. 175 Originalsitat: If space-junk is the human debris that litters the universe, junk-space is the residue mankind leaves on the planet”

slags nytolkning av Pushwagners *soft city*,¹³³ og kan leses som en videreføring av beskrivelsene av den generiske byen, men med et mer negativt fortegn. Det han kaller *Junkspace* er et ordspill basert på menneskenes forsøpling av verdensrommet: “Hvis *Space-Junk (rom-søppel)* er det menneskeskapt avfallet som forsøpler universet, er *Junk-Space (søppel-rom)* den resten menneskeheten etterlater på planeten”. Junk-space samfunnet er fullstendig flatt og monotont, og på samme tid uendelig diverst og overveldende: “Det er praktfullt, men likevel forglemmelig, som en skjerm-sparer”.¹³⁴ Det hele kulminerer i en smørje av meningsløs symbolikk og oppbrukt identitet: “Junkspace har samme rolle som svarte hull i universet: de er substanser der mening forsvinner ... menneskehistoriens mest skinnende overflater reflekterer menneskeheten på sitt vanligste”.¹³⁵

Det er nærliggende å forestille seg at det samfunnet Koolhaas beskriver i *the generic city* og *junkspace*, er det samme Habermas og Arendt frykter når de beskriver tapet av privatsfæren og oppløsningen av skillet mellom det private og offentlige. Et samfunn hvor individet ikke lenger har mulighet til å utfolde seg, et samfunn uten rom for handling (*action*) og uten steder der enkeltindivider kan samles til publikum og diskutere politiske tema. Et samfunn basert på overkonsum av kultur og identitet, der

¹³³ *Soft City* er en billedroman av kunstneren Hariton Pushwagner og forfatter Axel Jensen, påbegynt i 1969 og fullført på 70-tallet.

¹³⁴ Koolhaas 2002: s. 177. Originalsitat: “it is flamboyant, yet unmemorable, like a screensaver”

¹³⁵ Koolhaas 2002: s. 177. Originalsitat: “Junkspace perform the same role as black holes in the universe: they are essences through which meaning disappears ... The shiniest surfaces in the history of mankind reflect humanity at its most casual”.

alt reduseres til museum fordi ingenting nytt kan skapes. Gatene og bylivet som Jacobs og Giudici etterlyser eksisterer ikke i dette samfunnet, det er ikke plass til det som ikke kan kontrolleres eller styres og spontanitet er utelukket.

Dette er åpenbart ikke et bilde av dagens samfunnssituasjon, men bakgrunnen for at det er skrevet ligger i en bekymring for hvor vi er på vei. Når vi i tillegg ser historisk på arkitekturdebatten er det et tankekors at kritikken av modernismens byer på 60-tallet ligner kritikken av dagens byarkitektur. Vi har fortsatt en vei å gå mot en mer humanisert arkitektur.

Konklusjon

I dette essayet har vi fokusert på hvordan arkitektur- og samfunnsteori forholder seg til temaet privat og offentlig. Temaet er en fellesnevner i flere analyser, teorier, og kritikker av arkitektur og samfunnsvitenskap gjennom tidene. Vi har ønsket å undersøke sammenhengene mellom behandlingen av møtene mellom offentlige og private situasjoner og aktuelle arkitektoniske problem i dagens byer.

Viktige poeng i litteraturen vi har brukt handler om hvordan samfunnet har endret karakter gjennom historien og gått fra å være tydelig adskilt mellom private og offentlige interesser, til samfunn der linjene mellom disse er blitt uklare. Selv om linjene i dag er uklare ser vi at det fortsatt eksisterer et ønske om å kunne dele verden i en dikotomi basert på det som er eget og det som er felles. I arkitekturen har vi derfor fortsatt behov for ulike omgivelser knyttet til det private liv og det offentlige liv. Vi ser også at det i dag finnes mange sider av livet som utspiller seg i en hybrid sfære mellom de to ytterpunktene, om de fasiliteres for kan de gi positive tilbakevirkninger på både den offentlige og den private siden av det å være menneske.

Opplevelsen av noe som offentlig eller privat er kompleks. Det kan for eksempel være riktig at økt grad av eierskapsfølelse og kontroll vil kunne gi en privat karakter, men det er ikke entydig hva som skaper eierskapsfølelse og kontroll. Jane Jacobs kritiserte hennes samtid for å ha et for snevert syn på dette: "Arkitektur- og byplanlitteratur omtaler

det private ut fra vindustyper, innsyn og siktlinjer, tanken er at dersom ingen kan se inn der du bor - volá, privatliv. Dette er naivt".¹³⁶ I vår samtid kan vi se det samme tendensene til en for snever oppfattelse av hva det betyr å være privat eller offentlig.

Å anerkjenne at samfunnet ikke lenger kan deles mellom de klassiske private og offentlige sfærene kan være en måte å gi ny verdi til de arkitektoniske elementene som oftest binder disse sammen: som gata. Dette argumenterer ikke for en overdesigning av gateløpet, men fordrer et forsøk på å se gatas potensial ut fra sin i utgangspunktet enkle struktur, et åpent rom mellom bygninger: "Gata er et juridisk tvetydig, politisk skittent og arkitektonisk heterogent produkt. På samme tid er den også et veldig enkelt tomrom [...] denne enkelheten tillater dens kompleksitet".¹³⁷

Arkitektur legger rammene for menneskers liv i byen, og har derfor stor påvirkningskraft på hvordan dette livet utspiller seg. Det er selvsagt - og heldigvis - ikke slik at arkitekturen kontrollerer eller styrer all form for adferd, men god arkitektur kan noen ganger gi mennesker mulighet til å sette preg på sine omgivelser og bygge identitet og karakter.

Å gi rom til alle de enkeltindivider som tilsammen

136 Jacobs 2002: s. 59. Originalsitat: "Architectural and planning literature deals with privacy in terms of windows, overlooks, sightlines. The idea is that if no one from outside can peek into where you live - behold, privacy. This is simple-minded".

137 Giudici 2014: s. 9. Originalsitat: "The street is a juridically ambiguous, politically dirty, architecturally heterogeneous product. At the same time it is a very simple void space [...] Its simplicity allows for its complexity".

utgjør et samfunn er byens arkitektoniske oppgave, og arkitektens arbeid består i å løse denne på best mulig måte. Når vi anerkjenner behovet for å artikulere overgangen fra det private området til det offentlige, anerkjenner vi behovet for å forme steder der mennesker kan møtes på ulike vis. Der fremmede og kjente kan møtes om hverandre, der noen kjenner følelsen av eierskap, mens andre ikke, der relasjoner bygges, der du kan være anonym i offentlighetens mengder, der du kan observere menneskers liv, og andre kan observere ditt. Steder der mennesker kan føle seg hjemme og ta i bruk byens offentlighet, og i Hannah Arendts ånd, ha mulighet til å handle.

Referanser

Arendt, H. (2012) *Vita Activa: Det Virksomme Liv*. Oslo: Pax Forlag AS (Først publisert i 1958)

Aureli & Giudici, *Familiar Horror*, 2014, London: Architectural Association School of Architecture

Bobbio, Noberto (2006) *Democracy and Dictatorship, The Nature and Limits of State Power*. Cambridge: Polity Press. (Først publisert i 1980.)

Conrads, U. (1971) *Programs and manifestoes on 20th-century architecture*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.

Deplazes, A. (2013) *Constructing architecture materials processes structures a handbook*. 3. utgave. Basel: Birkhauser Verlag AG.

Giudici, M. S. *The street as a project*. Delft: TU delft.

Habermas, J. (2002) *Borgerlig offentlighet*. Gyldendal. (Først publisert i 1962)

Howard, E. (2007) *Garden Cities of To-Morrow*. Oxon: Routledge.

Irving, A. (1993) *The Modern/Postmodern Divide and Urban Planning*. *University of Toronto Quarterly*, Volume 62, Number 4, Summer 1993, pp. 474-487 (Article). Toronto: University of Toronto Press.

Jacobs, J. (2002) *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House, Inc. (Først utgitt i 1961.)

Koolhaas, R. (1998) *S,M,L,XL*. New York: Monacelli Press.

Koolhaas, R. (2002) *Oktober, vol 100. spring 2002, MIT press Journals*, pp. 175 - 190. Cambridge, Massachusetts

Le Corbusier (1986) *Towards a new architecture*. New York: Dover publications INC. (Først publisert 1931)

P.M. (1930) *Die Wohnung für das Existensminimum, Schweizerische Bauzeitung*, 95 (2), 24.

Sullivan, Louis H. (1896) *The tall office building artistically considered*. *Lippincott's Magazine*.

Zumthor, P. (1988) *Thinking Architecture: A Way of Looking at Things*. Basel: Birkhäuser - Publishers for Architecture

Weintraub, J. (1997) *Public and Private in Thought and Practice: Perspectives on a Grand Dichotomy*. Chicago & London: The University of Chicago Press.

